

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ПОЛЯКІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ в ХІХ – на початку ХХ ст.

В даній статті простежено соціокультурні особливості, притаманні польським національним меншинам, які тривалий час знаходилися в іноетнічному українському середовищі. Наведено головні культурні чинники, що допомагали полякам зберегти ідентичні культурні ознаки.

Ключові слова: соціокультурні особливості, поляки, повсякденність, релігія, індивідуальні ознаки, Південь України.

Дослідження соціокультурних особливостей поляків на території Південної України у ХІХ – на початку ХХ ст. показує, що вони пройшли пліч-о-пліч з українським народом важкий і, водночас, суперечливий шлях розвитку в імперську добу, в катастрофічний період Першої світової війни, а також під час національного піднесення. Польська етнічна група залишається однією із найбільш укорінених в український соціум, але проявляє унікальну властивість належати до тих етнічних груп, що зберегли і успадкували традиції своїх одноплемінників, вони визнають себе як частина сусіднього братського народу.

Вивчаючи соціокультурні особливості повсякденного життя поляків, потрібно зрозуміти, що етнічна культура на різних етапах міграції з Польщі до Південної України, формувалася в декілька стадій. Це у більшості випадків залежало від субетнічних особливостей груп, які переселялися до України.

Однією із таких груп були краков'яки, які проживали на лівому березі Вісли, саме їхній діалект ліг в основу польської літературної мови, а обряди, вірування та звичаї сформували культурний стрижень етнічності. Ця субетнічна група першою переселялась на територію України. Наступна потужна хвиля в ХІХ ст. була здебільшого представлена вихідцями з Мазовії, а ось перша половина ХХ ст. представлена вже вихідцями із Сілезії [6, с. 61].

Значним чином вплинули на збереження і стійкість соціокультурних особливостей польської етнічної групи етніч-

ні, релігійні, політичні та інші чинники, а також територія розселення. Культурні особливості великим чином краще збереглись в сільській місцевості та в місцях компактного проживання, і значно менше в містах та під час дисперсного (розсіяного) розселення [2, с. 85].

Національний характер етнічної меншини виникає під час історичного процесу і має здатність переходити від покоління до покоління, захищатися та зберігатися. Це соціокультурне явище містить спосіб життя, правила поведінки і має властиві даній групі культурні цінності. Серед розмаїття повсякденного життя поляків Півдня України, атрибутів побуту, відмінностей міських і сільських жителів, чоловіків і жінок, можна виділити низку спільних ознак, що відображають загальну характеристику їх традиційної соціокультури. Ще в XIX ст. відомі українські історики та етнологи вказали на особливості та велику різницю між матеріальною і інтелектуальною складовою польських селян, поміщиків та аристократів. Тому що значний відсоток поляків Півдня України також проживав в сільській місцевості, де більше зберігалися соціокультурні та етнічні особливості [3, с. 61].

При в'їзді до українських сіл, компактно заселених поляками, індивідуальною ознакою польської етнічної групи було те що, стояла статуя розп'яття Христа чи інших святих. Кожне польське село та містечко, як і українські поселення, мали свого покровителя за днем посвяти костьолів або церкви і, відповідно, храмовий день. Обов'язковим атрибутом села були кузня, столярня, свій швець і кравець, часом і млин, що дозволяло на місці виготовляти знаряддя праці, сільськогосподарський реманент, меблі, одяг, взуття, речі побуту. Пересічний польський сільський будинок (камениця, чвурак) мало чим відрізнявся від українського, хіба що заможнішим виглядом. Часто над вхідними дверима або збоку ставилася дата спорудження будівлі та напис «Мир цьому дому». У кожному з них була так звана «біла хата» (світлиця) для свят, урочистих подій, на відміну від «чорної хати», де протікало буденне життя сім'ї. На стінах поряд з іконами, репродукціями картин, портрети видатних діячів польської культури, зокрема А. Міцкевича, Ю. Понятовського, на вікнах — фіранки з паперу, а в заможніших селян — з тканини. Ще на початку XX ст. хату освітлювали лучиною, яку поступово витісняла газова лампа [4, с. 495].

Помітних змін зазнавав одяг, особливо міських жителів, але в багатьох випадках зберігалися його національні особливості за місцем походження. Традиційно польські жінки в селах носили довгі сорочки з рукавами, широкі спідниці, жакети або свитки, вовняні хустки, високі черевики з шнурівками. Чоловічий одяг мав консервативніший характер і був представлений костюмом (піджак, штани, камізелька), сорочка, чоботи, рідше черевики.

Білизна, як і в українців, виготовлялася з домашнього тканого конопляного і лляного полотна. Заможніші намагалися наслідувати одяг і манери поведінки панських родин, міських жителів, шили одяг подібних фасонів, тільки з дешевших тканин. Вже на початку XX ст. довгі сукні та спідниці жінок-міщан почали трансформуватись в більш короткі. Також на чоловічий одяг вплинув спортивний стиль.

Змінювалася структура харчування, поряд із молочними продуктами, які переважали в раціоні сільських жителів, збільшувалося споживання м'яса, цукру, а в містах — риби та кондитерських виробів. Нове століття характеризувалося зменшенням вживання алкогольних напоїв (горілки, вина, пива, медовухи), що зумовлювалося як їх подорожчанням, так і зростанням загальної культури, боротьбою косялоу за тверезий спосіб життя. На споживчому ринку з'явилися безалкогольні напої: лимонад, квас та ін. Як засвідчили етнографічні дослідження початку XX ст., одяг, їжа в польських селах досить істотно відрізнялися і безпосередньо залежали, з одного боку, від їх коріння (місця походження), а з другого місцевості проживання [7, с. 85].

У традиційній польській етнокультурі на теренах України, які раніше, домінуюче місце займали хоріві співи, аматорські гуртки, вистави з виготовленням декорацій і сценічних костюмів, а також театралізована релігійна обрядовість у вигляді колядок, вертепу тощо. Дослідники традиційної культури поляків виділяють високий релігійний рівень, для них косяол був важливим консолідуєчим чинником збереження національної культури [1, с. 256].

Цивілізаційно-урбаністичні зрушення торкнулися форм ініціаційних обрядів і родинного устрою поляків України. Вони зуміли зберегти ритуали, пов'язані з етапами змужніння та подорослішання молоді, частково народні шлюбні обряди.

Їх сімейна ієрархія, як і в українців, будувалася за традиційним принципом пріоритету чоловіка, який з невеликими змінами характерний для всього століття, однак у містах простежувалася тенденція до підвищення статусу жінки.

Традиційна соціокультура поляків невіддільна від їх ментальності, етнічної вдачі, поведінки, тобто від національної та суспільної свідомості, способу світосприйняття, манери мислення і психології, темпераменту та характеру, звичаїв і традицій. Індивідуальна, групова, етнічна, національна та цивілізаційна ментальність — це душа народу, яка пронизує людину та виявляється в усіх сферах її повсякденності, вирізняє її з поміж людей. Етнічно-групова ментальність українських поляків акумулювала в собі як успадковані риси слов'ян, предків-одноплемінників, так і набуті в українському суспільстві [5, с. 89].

Незважаючи на певну схожість між етнічними та культурними особливостями поляків та українців, наявність таких рис, як гостинність, веселість, компанійськість, умовлена їх спільним слов'янським корінням, схожістю історії, сусідським проживанням та кліматичними умовами. Польська етнічна група навіть у межах українських етнічних земель, не кажучи про етнічну Польщу, помітно відрізняється від інонаціонального оточення. Поляки в більшій мірі зберегли культ предків, родинних традицій, поваги до батьків і старших, любов до вітчизни та гордість за неї. На формування соціокультурних особливостей українських поляків суттєво впливала тривалість спільного проживання, трудової діяльності з українцями та росіянами, змішані шлюби, близькість мови і культури та інші чинники.

Народна культура і соціокультура поляків в умовах іноетнічного ландшафту переживала відчутних змін збоку домінуючих економічно та політично націй (росіяни, українці), великого впливу, на цінності поляків, відповідно під таким впливом вони трансформувалися. На основі досліджень польських, українських, російських та інших істориків, етнологів, етнографів, психологів, а також власних спостережень та аналітики можна стверджувати, що на формування ментальності поляків, утвердження їх стабільної психоструктури, самодостатнього архетипу благотворно впливали не лише конкретно-історичні обставини, але й природа, її багатства, родючі землі, водні та лісові ресурси, порівняно теплий помірно-континентальний клімат, характер трудової діяльності. Міграційні

процеси, заклали фундамент життєрадісного, гарячково-урівноваженого, толерантно-ввічливого психологічного архетипу пересічного поляка, якому за його природою і християнськими цінностями не властиві агресивність і жорстокість, скупість і крадіжки. Поляки відзначаються волелюбністю, високим рівнем індивідуалізму, емоційності, самоповаги, часом високою самооцінкою, а також зарозумілістю.

У громадській пам'яті кожного нового покоління українців образ типового поляка змінювався. Він співвідноситься з високим рівнем почуття національної гідності, набожності, інтелігентності, а також із такими рисами, як працелюбність, господарність, заповзятливість, економність, схильність до лідерства та гонорства. Ці загалом похвальні риси архетипу поляків не закривають й негативних рис, що накопичилися в спогадах старшого покоління та пов'язані переважно з певними шаблонами та екстремальними становищами, найдужче у зверхньо-зневажливому ставленні до українців. На певному історичному етапі сприйняття домінуючих позитивних і негативних рис поляків змінювалося [8, с. 43-44].

Незважаючи на зменшення кількості поляків в Україні та в деякій мірі втрату своїх індивідуальних особливостей, національних відмінностей, стирання етнічних ознак, а також відмінностей в архітектурі будівель, стилі одягу, організації побуту, поляки України і далі зберігають культурні ознаки сталої громади, яка сформувалася історично і, не звертаючи увагу на асиміляцію та тривале проживання, хоча і в близькому, але чужому етнічному соціумі, завдяки високому рівню релігійної свідомості, сильній антропологічній і соціокультурній тяглоті, спромоглися зберегти власну етнічну самобутність і свій винятковий внутрішній світ.

Джерела та література

1. Бойко Я.В. Заселение Южной Украины. 1860-1890 гг. (историко-экономическое исследование). — Черкассы. 1993.
2. Війна і мир, або “Українці — поляки: брати, вороги, сусіди”. — К., 2004.
3. Гуржій О. Етнологічні осередки України. — К., 2004.
4. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. — Львів, 2002.
5. Калакура О.Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті. — К., 2007.

6. Лозко Г.С. Етнологія України. Теоретичний та етнорелігійно-навічний аспект. Вип. II. — К., 2004.

7. Орлов А. Етнічні автостереотипи і самопочуття національних-меншин в Україні. — К., 1994.

8. Чуйко Л.В. Аналіз шлюбів за національністю // Демографічні дослідження. — Вип. 3. — К., 1975.

Коршак Я. Социокультурные особенности повседневной жизни поляков на Юге Украины в XIX — начале XX в.

В данной статье прослежены социокультурные особенности, присущие польским национальным меньшинствам, которые длительное время находились в иноэтнической украинской среде. Приведены главные культурные факторы, которые помогали полякам сохранить идентичные культурные признаки.

Ключевые слова: социокультурные особенности, поляки, повседневность, религия, индивидуальные признаки, Юг Украины.

Korshak Y. Socio-cultural features of the everyday life of Polen in the South Ukraine in XIX — early XX century.

This article traces the socio-cultural features of the Polish minorities, which has been living in the Ukrainian environment for a long time. The most important factors that helped Polen to save their identital cultural features are matched.

Key words: socio-cultural features, Polen, everyday lify, religion, indidual features, South Ukraine.